

ӘОЖ 378:37.015.3(574)

ҒТАМР 14.35.07

<https://doi.org/10.48371/PEDS.2026.80.1.011>

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДАҒЫ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ КӘСІБИ РЕФЛЕКСИЯСЫН ДАМЫТУҒА ЫҚПАЛ ЕТЕТІН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАР

*Молдағалиева М.С.¹, Жиенбаева Н.Б.²,
Махамбетова А.Б.³, Бахтиярова С.Ж.⁴

*^{1,2}Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан

³Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті, Алматы, Қазақстан

⁴М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті, Орал, Қазақстан

Аңдатпа. Қазақстанның жоғары білім беру жүйесі кәсіби құзыреттілігі жоғары, өзін-өзі дамытуға және өз тәжірибесін сыни тұрғыдан түсінуге қабілетті мамандарды даярлауға бағытталған. Осы контексте студенттердің кәсіби рефлексиясын дамыту – өзін-өзі талдау, нәтижелерді болжау және кәсіби жетілдіру стратегияларын әзірлеу – даярлық сапасын арттыратын өзекті буын. Зерттеудің мақсаты – қазақстандық университеттердегі арнайы педагогика студенттерінде кәсіби рефлексияны қалыптастыруға ықпал ететін психологиялық-педагогикалық жағдайлардың педагогикалық моделін теориялық негіздеу және эмпирикалық сынау. Жұмыста отандық және шетелдік тұжырымдамалар талданды; негізгі психологиялық факторлар (оқу-кәсіби мотивация, өзін-өзі тану, рефлексиялық ойлау) айқындалды; педагогикалық шарттар (рефлексиялық тапсырмалар – күнделік, эссе, портфолио, кейс-талдау; оқытушының қолдауы; ынтымақтастық ахуалы) және ұйымдастырушылық шаралар (рефлексиялық практикаларды оқу жоспарларына жүйелі енгізу) белгіленді. 2024–2025 жж. аралығында бақылау және эксперименттік топтармен жүргізілген педагогикалық эксперимент нәтижелері осы шарттарды кешенді іске асыру кәсіби рефлексия деңгейін статистикалық тұрғыдан мәнді өсіретінін көрсетті (t-тест), ал мотивация мен рефлексия арасындағы байланыс айқын оң сипатта болды (корреляциялық талдау). Ғылыми жаңалық мотивациялық, когнитивтік және ұйымдастырушылық-педагогикалық компоненттерді біріктіретін тұтас модельді ұсынуда; практикалық маңыздылығы – модельді Қазақстан университеттерінің білім беру бағдарламаларына енгізу арқылы арнайы педагогика мамандарын даярлаудың сапасын арттыру әлеуетінде. Модель кәсіби рефлексияны дамытудың кешенді тәсілінің тиімділігін растайды. Іске асыру 14 аптаға созылды; іріктеме құрамында 2–4 курс

студенттері (n=120) болды, өлшемдер алдын ала/кейінгі кескіндеме форматында жүргізілді. Диагностикада рефлексиялық карталар, өзін-өзі бағалау шкалалары және портфолио рубрикалары қолданылды; деректер SPSS-та өңделді (эксплорерлік/инференттік талдау, Пирсон r , $p < 0,01$). Шектеулер: бір өңірлік контекст, уақытша горизонт; болашақта лонгитюдтік валидация жоспарланды. Қатысушылардың сапалы пікірлері модельдің қолданбалы құндылығын айқындады. Институционалдық енгізу тетіктері де сипатталды.

Тірек сөздер: құзыреттілік, мотивация, өзін-өзі дамыту, өзін-өзі талдау, өзін-өзі жетілдіру, педагогикалық эксперимент, білім беру бағдарламалары, кәсіби рефлексия

Кіріспе

Қазақстандағы заманауи жоғары білім беру жүйесі өзін-өзі дамытуға, өз тәжірибесін сыни тұрғыдан түсінуге және кәсіби өзгерістерге бейімделуге қабілетті бәсекеге қабілетті мамандарды дайындауға бағытталған. Мұндай жағдайда студенттердің кәсіби рефлексиясын дамыту олардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру мен тұлғалық өсуінің қажетті шарты ретінде ерекше маңызға ие. Рефлексия адамның өз іс-әрекетіне саналы қатынасын, өзін-өзі талдау, нәтижелерді болжау және кәсіби өзін-өзі жетілдіру стратегиясын әзірлеу қабілетін қамтамасыз етеді.

Зерттеудің өзектілігі қазақстандық жоғары оқу орындарында студенттердің, атап айтқанда, «Арнайы педагогика» бағыты бойынша оқитындардың кәсіби рефлексиясын дамыту мәселелерінің жеткілікті түрде дамымағандығына байланысты. Отандық және шетелдік әдебиеттерде (Е.А.Яковлева, А.А.Бизяева, М.И.Рожков, Д.Шён, Л.У.ДеБетанкур және т.б.) елеулі теориялық материалдың болуына қарамастан, зерттеулер негізінен не жалпы теориялық ой-пікірлерді, не фрагменттік әдіснамалық әзірлемелерді білдіреді.

Негізгі ғылыми олқылықтарды келесідей тұжырымдауға болады:

1 Психологиялық-педагогикалық жағдайлардың оқушылардың рефлексиялық қабілеттерін дамытуға бірлескен әсерін зерттейтін зерттеулер жетіспейді.

2 Кәсіби рефлексияны дамыту процесінде мотивациялық, когнитивтік және ұйымдастырушылық факторларды біріктіретін кешенді педагогикалық модельдер әзірленбеген.

3 Қазақстандық зерттеулерде кәсіби өзін-өзі анықтау және ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттермен жұмыс істеу үшін рефлексия бірінші кезектегі маңызды болып табылатын арнайы білім беру саласында мамандарды дайындау ерекшеліктері жеткілікті түрде ескерілмейді.

Зерттеудің мақсаты – қазақстандық ЖОО-да арнайы білім беру студенттерінде кәсіби рефлексияны қалыптастыруға ықпал ететін психологиялық-педагогикалық жағдайлардың педагогикалық моделін әзірлеу және сынау.

Мақсатқа жету үшін келесі міндеттер тұжырымдалды:

- студенттердің кәсіби рефлексиясына отандық және шетелдік зерттеулерді талдау және оны қалыптастырудың негізгі тәсілдерін анықтау;

- кәсіби рефлексияның қалыптасуына әсер ететін психологиялық факторларды – мотивацияны, өзін-өзі тану және рефлексиялық ойлауды анықтау;

- оқушылардың рефлексиялық белсенділігін ынталандыратын педагогикалық шарттарды – оқыту әдістерін, білім беру ортасының табиғатын және ұйымдастыру аспектілерін анықтау;

- университеттің оқу процесінде студенттердің кәсіби рефлексиясын дамытуға ықпал ететін психологиялық-педагогикалық жағдайлардың педагогикалық моделін әзірлеу және сынау;

- педагогикалық эксперимент нәтижелері бойынша ұсынылған модельдің тиімділігін бағалау.

Осылайша, мақала студенттердің кәсіби рефлексиясын қалыптастыруға психологиялық-педагогикалық факторлардың бірлескен әсерін зерттеудің жүйелі тәсілін ұсынып, анықталған ғылыми олқылықтың орнын толтырады. Ғылыми жаңалық біртұтас модельді теориялық негіздеу мен эксперименттік тексеруден тұрады, ол:

- рефлексияның мотивациялық және когнитивтік алғышарттарын ескереді;

- заманауи педагогикалық тәжірибеге негізделген – эссе, портфолио, кейс талдау, педагогикалық қолдау және ынтымақтастық атмосферасы;

- университеттердің оқу жоспарларына рефлексиялық тәжірибелерді ұйымдастырушылық тұрғыдан енгізуді қамтамасыз етеді.

Зерттеу нәтижелері болашақ мамандарды арнайы педагогика бойынша даярлау сапасын арттыруға және қазақстандық жоғары білім беру жүйесінде кәсіби рефлексияны дамытудың кешенді тәсілінің мүмкіндіктері туралы ғылыми түсініктерін кеңейтуге ықпал етеді.

Материалдар мен әдістер

Зерттеудің эмпирикалық бөлігі 2024–2025 жылдары Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті мен Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінде жүргізілді.

Зерттеуге «Арнайы педагогика» мамандығы бойынша оқитын 120 2-4 курс студенттері қатысты. Қатысушылар екі топқа бөлінді: бақылау және эксперименттік, әрқайсысында 60 адам.

Зерттеуде келесі әдістер жиынтығы қолданылды:

1. Теориялық әдістер кәсіби рефлексияны дамыту мәселелеріне арналған философиялық, психологиялық, педагогикалық және әдістемелік дереккөздерді талдау мен жүйелеуді қамтиды.

2. Эмпирикалық әдістер:

✓ оқушылардың рефлексиялық әрекеттерді орындауға деген ынтасының дәрежесі мен қажеттілігін анықтауға бағытталған сауалнама жүргізілді;

✓ тестілеу бейімделген рефлексиялық карталарды және рефлексиялық дағдыларды өзін-өзі бағалауға арналған автордың әзірлеген шкаласын қолдану арқылы ұйымдастырылды;

✓ оқушылардың оқу іс-әрекетінің үрдісін жүйелі түрде бақылау жүргізілді;

✓ білім беру ортасының ерекшеліктері туралы сапалы ақпарат алу мақсатында студенттермен және оқытушылармен сұхбат жүргізілді.

3. Педагогикалық эксперимент жүргізілді, оның мақсаты кәсіби рефлексияны дамытуға ықпал ететін психологиялық-педагогикалық жағдайлар моделін жүзеге асырудың тиімділігін бағалау болды.

Студенттердің кәсіби рефлексия деңгейін бағалау үшін келесі диагностикалық құралдар пайдаланылды:

✓ арнайы білім беру студенттерінің нақты оқу қажеттіліктеріне бейімделген рефлексиялық карталар пайдаланылды;

✓ оқушылардың рефлексиялық ойлауының даму деңгейін өз бетінше бағалауға мүмкіндік беретін әдістеме пайдаланылды;

✓ экспериментте кейс әдістері мен портфолионы бағалау қолданылды.

Зерттеу барысында диагностикалық құралдың сенімділігі мен жарамдылығы нақтыланды. Автордың өзін-өзі бағалау шкаласының ішкі сәйкестігі SPSS-тегі Кронбахтың α коэффициентін қолдану арқылы анықталды. Портфолио бағалауы алдын ала анықталған критерийлері бар рубрикаларға негізделген; субъективті факторлардың әсерін азайту үшін бағалаушылар арасындағы сәйкестік қосымша бақыланды. Өзгертілген «рефлексия карталары» құрылымдалған өзін-өзі талдау құралы ретінде пайдаланылды және кәсіби рефлексияның бағаланған параметрлерімен тікелей байланысты болды, бұл диагностикалық процедураның мазмұнды жарамдылығын қамтамасыз етті.

Сандық деректер SPSS бағдарламалық құралы арқылы өңделді. Талдау кезінде келесі әдістер қолданылды:

✓ сипаттамалық статистикалық әдістер, соның ішінде құралдарды есептеу және деректерді пайызбен бөлу қолданылды;

✓ бақылау және эксперименттік топтар арасындағы статистикалық маңызды айырмашылықтарды анықтау үшін Стьюденттің t-тесті қолданылды;

✓ кәсіби рефлексия деңгейі мен мотивация, өзін-өзі тану және рефлексиялық ойлау сияқты психологиялық сипаттамалар арасындағы байланысты анықтау мақсатында Пирсон әдісі арқылы корреляциялық талдау жүргізілді.

Сонымен қатар, пайдаланылған шкалалардың сенімділік көрсеткіштері (Кронбахтың α коэффициенті) және портфолио тақырыптары бойынша бағалаулардың сәйкестігі (бағалаушылар арасындағы келісім) SPSS бағдарламасында есептелді, олар өлшеу сапасын бақылау элементтері ретінде қарастырылды.

Зерттеудің реттілігі келесі кезеңдерді қамтыды:

1. Анықтау кезеңінде студенттердің кәсіби рефлексиясының негізгі деңгейіне диагностика жүргізілді.

2. Қалыптастыру кезеңі рефлексияның дамуына ықпал ететін психологиялық-педагогикалық шарттар жиынтығына негізделген педагогикалық модельді жүзеге асыруды қамтыды.

3. Бақылау кезеңі кәсіби рефлексия деңгейіндегі өзгерістерді бағалау мақсатында қайталама диагностика жүргізуді, сондай-ақ бақылау және эксперименттік топтарда алынған нәтижелерді салыстырмалы талдауды қамтыды.

Зерттеу студенттердің ерікті қатысуымен жүргізілді. Қатысу алдында оларға мақсаттар мен негізгі процедуралар түсіндірілді, содан кейін хабардар келісім алынды. Деректерді жинау және өңдеу кезінде жасырындық пен құпиялылық сақталды.

Нәтижесінде сандық және сапалық тәсілдерді біріктіретін қолданбалы әдістеме оқушылардың рефлексиялық әрекетінің сипатындағы статистикалық маңызды айырмашылықтарды да, мәнді өзгерістерді де тіркеуге мүмкіндік берді.

Нәтижелер және талқылау

Қазіргі педагогика мен психологияда студенттердің кәсіби рефлексиясы олардың тұлғалық және кәсіби дамуының ең маңызды шарты болып саналады. Рефлексия – тұрақты кәсіптік дағдылар мен дағдыларды қалыптастыруға ықпал ететін өз іс-әрекетін саналы түрде түсіну және сыни бағалау [1]. Е.А. Яковлева, педагогикалық рефлексия болашақ мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін дамыту процесінде негізгі рөл атқарады [2]. Өз кезегінде А.А. Бизяева оны өз тәжірибесіне талдау жасап, оны кәсіби мәселелерді тиімді шешуге түрлендіруге қабілетті мұғалімнің нақты құралы ретінде қарастырады [3].

Ресей зерттеушілерінің еңбектері, соның ішінде М.И. Рожков пен Б.З. Вульфов кәсіби өзін-өзі анықтау процесінде рефлексияның маңызды рөлін атап көрсетеді, оны маман тұлғасының саналы дамуының қажетті

негізі ретінде қарастырады [4]. Бұл тұрғыда кәсіби рефлексия когнитивтік, мотивациялық және мінез-құлық аспектілерін қамтитын күрделі және көп қабатты құрылым ретінде көрінеді.

Кәсіби рефлексияның дамуына ықпал ететін негізгі психологиялық факторлардың ішінде мотивацияға, өзін-өзі тану процестеріне және ойлаудың рефлексиялық түрін қалыптастыруға ерекше мән беріледі. Айтуынша, Т.Е. Седанкина, оқушылардың рефлексиялық дағдыларының даму деңгейі олардың академиялық және кәсіби мотивациясының ауырлығымен тығыз байланысты [5]. Өз кезегінде М.Ю. Двоглазова жеке рефлексия құрылымын сипаттайды, сыни тұрғыдан ойлаудың маңыздылығына және өзін-өзі объективті бағалау қабілетіне назар аударады [6].

Шетелдік ғылыми әдебиеттерде де кәсіби рефлексияны дамытуда психологиялық аспектілердің маңыздылығына ерекше көңіл бөлінеді. Осылайша, Д.Шён кәсіби өсудің маңызды элементтері ретінде «іс-әрекет процесінде» және «іс-әрекетті аяқтағаннан кейін» рефлексияны анықтайды [7]. Арнайы білім беру саласындағы мамандарды даярлауға арналған қазіргі зерттеулер рефлексиялық қабілеттердің кезең-кезеңімен қалыптасатынын және жүйелі әдістемелік және психологиялық қолдауды қажет ететінін көрсетеді [8].

Рефлексиялық дағдыларды дамыту үшін арнайы ұйымдастырылған педагогикалық орта қажет. А.А. Бекхоева бұл жерде негізгі фактор кәсіби рефлексияны дамытуға қолайлы жағдай туғызатын белсенді оқыту әдістеріне негізделген оқу үдерісін құру екенін атап көрсетеді [9]. О.В. Бережнова өз кезегінде студенттерді рефлексиялық тәжірибеге тарту олардың тұлғалық және кәсіби өзін-өзі дамыту процесінде шешуші рөл атқаратынын атап көрсетеді [10].

Рефлексиялық қабілеттерді қалыптастыруда оқу процесін рефлексиялық-педагогикалық қамтамасыз ету маңызды рөл атқарады. Н.Я. Сайгушев, Р.Р.Тураев және О.А.Веденева жүйелі және мақсатты педагогикалық әсер ету оқушылардың рефлексиялық дағдылардың тұрақты қалыптасуына ықпал ететінін атап көрсетеді [11]. Халықаралық тәжірибеде заманауи білім беру тәсілдерін енгізуге көп көңіл бөлінеді. Сонымен, Н.Туттиччи мен әріптестерінің зерттеулері симуляциялық әдістерді қолдану және кәсіби жағдайларды ұжымдық талдау сыни ойлау дағдыларын тиімді дамытып, студенттердің кәсіби іс-әрекетке деген сенімін арттыратынын көрсетті [12].

Қазақстандық және шетелдік ғылыми көзқарастарды салыстыру зерттеудің екпініндегі белгілі бір айырмашылықтарды бөліп көрсетуге мүмкіндік береді. Қазақстан мен Ресей ғалымдары Е.А. Яковлева, А.А. Бизяева, А.А. Бекхоева, негізінен кәсіби рефлексияны қалыптастыруға ықпал ететін педагогикалық шарттар мен мазмұндық аспектілерді талдауға

бағытталады. Бұл ретте шетелдік зерттеушілер, соның ішінде Д.Шён, Дебеттанкур және Н.Туттиччи тәжірибелік әдістерді қолдануға, цифрлық құралдарды қолдануға және алынған мәліметтерді эмпирикалық тексеруге баса назар аударады. Атап айтқанда, Дебеттанкур мен Нагро лонгитудальды зерттеу аясында педагогика мамандығында оқитын студенттердің рефлексиялық қабілеттерінің кезең-кезеңімен дамуын көрсетті.

Осылайша, отандық зерттеулер рефлексияны қалыптастырудың тұлғалық және мазмұндық аспектілеріне көбірек көңіл бөледі, ал шетелдік еңбектер ең алдымен практикалық құралдар мен әдістер арқылы рефлексиялық дағдыларды дамытуға бағытталған қолданбалы және технологиялық тәсілдерге бағытталған.

Ғылыми дереккөздерге шолу халықаралық педагогика ғылымындағы кәсіби рефлексия мәселесіне үлкен қызығушылық танытады [13-15]. Сонымен қатар қазақстандық жоғары білім беру жүйесінде арнайы педагогика саласында оқитын студенттердің рефлексиялық дағдыларын дамытуға психологиялық-педагогикалық жағдайлардың әсерін жан-жақты зерттеу мәселесі ашық күйінде қалып отыр. Бұл осы саладағы мамандарды даярлаудың тиімділігін арттыруға ықпал ететін отандық шындыққа бейімделген педагогикалық үлгіні әзірлеу және енгізу қажеттілігін көрсетеді.

Арнайы педагогика саласында оқитын студенттердің кәсіби рефлексия деңгейін бағалау үшін диагностикалық жұмыс жүргізілді (1-кестені қараңыз), оның ішінде сауалнама, модификацияланған рефлексивті карталарды қолдану арқылы тестілеу және рефлексиялық дағдыларды автордың өзін-өзі бағалау шкаласы қолданылды. Зерттеуге Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті мен Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің 120 2-4 курс студенттері қатысты.

Диагностикалық мәліметтер студенттердің кәсіби рефлексия деңгейлері біркелкі бөлінбегенін көрсетті. Қатысушылардың ең үлкен үлесін рефлексияның орташа деңгейіндегі топ (52,5%) құрайды, бұл олардың өзіндік білім алу мен кәсіби іс-әрекетті түсіну және талдау дағдыларының белгілі бір дәрежеде қалыптасқанын білдіреді, бірақ сыни ойлау мен өзін-өзі реттеу қабілеттерін әрі қарай жетілдіру қажеттілігі сақталады.

Қатысушылардың 28,3%-ында кәсіби рефлексияның төмен деңгейі анықталды: бұл топ өзін-өзі талдауда қиналады және рефлексивті түсінуге негізделген болжау мен жоспарлау дағдылары жеткіліксіз қалыптасқан. Жоғары деңгейдегі рефлексияны небәрі 19,2% студент көрсетті; олар кәсіби тәжірибені терең түсінеді, өз әрекеттерін нормативтік талаптармен сәйкестендіреді және оқу мен практика барысында мінез-құлықты түзетуге дайын.

Студенттердің рефлексия деңгейлері бойынша топтар арасындағы айырмашылықты бағалау үшін Стьюденттің t-тесті пайдаланылды.

Статистикалық сипаттаманың толықтығын қамтамасыз ету үшін t-тест нәтижелері салыстырылған үлгілер үшін t-мәнімен, еркіндік дәрежелерімен (df), дәл p-деңгейімен және сипаттамалық көрсеткіштермен ($M \pm SD$) ұсынылады. Сонымен қатар, Коэннің d әсерінің өлшемі және орташа айырмашылық/әсер өлшемі үшін 95% сенімділік аралығы (CI) есептелді. Талдау нәтижелері рефлексиясы төмен және жоғары қатысушылар арасында статистикалық тұрғыдан мәнді айырмашылық байқалды ($t(118) = 3,82, p < 0,001, M = 24,5 \pm 4,2$ және $M = 28,9 \pm 3,7, \text{Cohen's } d = 0,71, 95\% \text{ CI } [2,0; 6,2]$), бұл рефлексиялық дағдыларды дамытуға бағытталған жүйелі педагогикалық жұмыс қажеттігін растайды.

Кесте 1. Студенттерді кәсіби рефлексияның даму деңгейлері бойынша бөлу

Рефлексия деңгейі	Студенттер саны	Жалпы саннан %	Топтың сипаттамасы
Төмен	34	28,3 %	Өзін-өзі талдаудағы қиындықтар, тұрақты рефлексивті стратегиялардың болмауы
Орта	63	52,5 %	Рефлексивті дағдыларды ішінара меңгеру, сыни ойлауды дамыту қажеттілігі
Жоғары	23	19,2 %	Қалыптасқан рефлексивті дағдылар, өзін-өзі түзетуге және кәсіби өзін-өзі анықтауға қабілеттілік

1-суретте студенттердің кәсіби рефлексияның даму деңгейлері бойынша бөлінуін көрсететін диаграмма көрсетілген.

Сурет 1 – Студенттердің кәсіби рефлексия деңгейлері бойынша үлестірілу диаграммасы

Қорытындылай келе, диагностикалық мәліметтер арнайы педагогика бағыты студенттерінің едәуір бөлігінде рефлексиялық қабілеттердің даму деңгейі орташа екендігін көрсетті. Бұл ЖОО білім беру ортасы аясында мотивациялық саланы белсендіретін, өзін-өзі тану дағдыларын жетілдіретін және сыни ойлауды қалыптастыратын психологиялық-педагогикалық

жағдайлардың кешенді жүйесін әзірлеп, енгізудің маңыздылығын айқындайды.

Кәсіби рефлексияның қалыптасуын тереңірек зерделеу үшін оның негізгі психологиялық құрамдастарымен–мотивациямен, өзін-өзі тану деңгейімен және рефлексиялық ойлаудың дамуымен–байланысы талданды. Рефлексия деңгейі төмен, орташа және жоғары студент топтарының деректерін салыстыру аталған факторлардың көрініс беру деңгейлерінде статистикалық мәнді айырмашылықтар барын көрсетті.

Пирсон корреляциясы негізінде жүргізілген талдау (2-кесте) кәсіби рефлексия деңгейі мен оқу-кәсіби мотивация арасында кәсіби рефлексия деңгейі мен оқу-кәсіби мотивация арасында айқын оң байланыс анықталды ($r = 0,71$, $p < 0,001$, $n = 120$); сондай-ақ рефлексия мен рефлексиялық ойлау арасында ($r = 0,65$, $p < 0,001$), өзін-өзі танумен орташа, бірақ статистикалық тұрғыдан мәнді байланыс байқалды ($r = 0,54$; $p = 0,012$; $n = 120$).

Кесте 2. Кәсіби рефлексия деңгейі мен негізгі психологиялық көрсеткіштер арасындағы байланыс

Психологиялық фактор	Корреляция коэффициенті (r)	Маңыздылық деңгейі (p)	Байланыс сипаты
Мотивация	0,71	$p < 0,001$	Күшті оң байланыс
Өзін-өзі тану	0,54	$p = 0,012$	Орташа оң байланыс
Рефлексивті ойлау	0,65	$p < 0,001$	Айқын оң байланыс

Мотивация деңгейі мен кәсіби рефлексияның даму дәрежесі арасындағы өзара тәуелділік 2-суреттегі графикте бейнеленген. Деректер тұрақты үрдісті көрсетеді: мотивация жоғарылаған сайын рефлексиялық дағдылардың дамуы күшейеді, ал мотивациясы төмен студенттерде кәсіби рефлексия жеткіліксіз деңгейде қалады.

Сурет 2 – Студенттердің мотивация деңгейі мен кәсіби рефлексия деңгейінің өзара байланысы

Зерттеу қорытындылары студенттердің кәсіби рефлексиясын қалыптастыруда шешуші рөлді оқу-кәсіби мотивация атқаратынын көрсетті; ол саналы өзіндік талдаудың және кәсіби өсуге бағытталудың негізі болып табылады. Әрекетті сыни түсініп, оның салдарын алдын ала болжауға мүмкіндік беретін рефлексивті ойлау да елеулі ықпал етеді, ал өзіндік танымның әсері салыстырмалы түрде төмен. Осы тұжырымдар білім беру үдерісін студенттердің ішкі мотивациясын күшейтетін және сыни-рефлексивті талдауды дамытатын бағдарламалармен толықтыру қажеттігін айқындайды.

Студенттердегі кәсіби рефлексияның қалыптасуына оқыту әдістері, білім беру ортасының сипаты және оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастыру сияқты педагогикалық факторлар айтарлықтай ықпал етеді. Осы зерттеуде үш негізгі бағыт айқындалып, жан-жақты қарастырылды:

✓ Бақылау күнделіктерін жазу, рефлексиялық эссе жазу, портфолио дайындау және кәсіби кейстерді талдау сияқты рефлексиялық тапсырмаларды оқу үдерісіне біріктіруді көздейтін білім беру әдістерін қолдану.

✓ Педагогтардың қолдауына басымдық берілетін білім беру ортасын қалыптастыру, сондай-ақ білім беру үдерісіне қатысушылардың өзара сенімді және ынтымақтастық атмосферасын құру.

✓ Оқу жоспарларының құрылымы мен оқу пәндерінің мазмұнына рефлексиялық тәжірибелерді дәйекті және мақсатты түрде біріктіруге бағытталған ұйымдастырушылық жағдайлар.

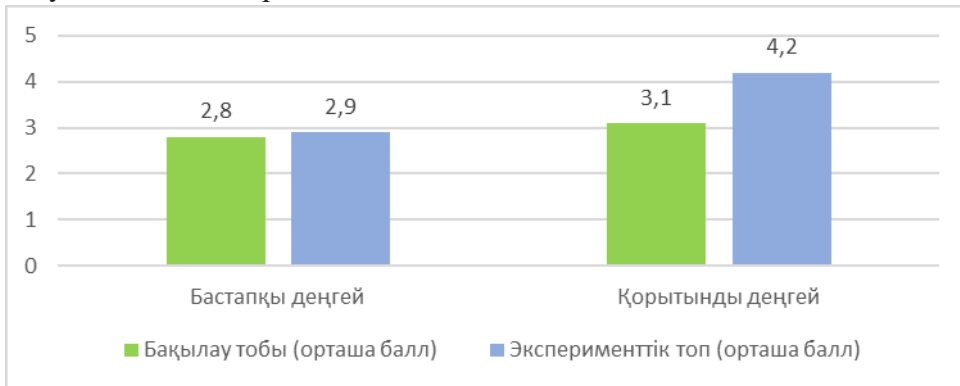
Аталған факторлардың ықпалын сандық тұрғыдан бағалау үшін эксперименттік топ студенттері арасында анонимді сауалнама жүргізілді (n=60). Қатысушылар әрбір шарттың маңыздылығын бес балдық шкала бойынша бағалады. Қорытынды нәтижелер 3-кестеде көрсетілген.

Кесте 3. Кәсіби рефлексияның қалыптасуына педагогикалық жағдайлардың әсерін бағалау

Педагогикалық шарт	Орташа балл (1-5)	Әсер ету сипаттамасы
Рефлексивті тапсырмалар (эссе, портфолио, кейс-талдау)	4,6	Өзіндік рефлексия дағдыларын дамытуға айтарлықтай ықпал етеді
Оқытушының қолдауы	4,4	Студенттердің сенімділігін қалыптастырады және өзін-өзі талдауға ынталандырады
Оқу тобындағы ынтымақтастық атмосферасы	4,2	Мотивацияны арттырады және тәжірибе алмасуға ықпал етеді
Рефлексивті практикаларды оқу бағдарламасына енгізу	4,0	Тұрақты дағдыларды қалыптастыруға жүйелі жағдай жасайды

Педагогикалық шарттардың тиімділігін анықтау үшін эксперименттік зерттеу жүргізілді: бір семестр бойы эксперименттік топта рефлексияны дамытуға арналған кешенді тәсіл іске асырылды, ал бақылау топта оқыту дәстүрлі әдістермен жүзеге асырылды.

3-суретте кәсіби рефлексия деңгейінің өзгерістері бойынша салыстырмалы талдау нәтижелері келтірілген. Эксперименттік топта бақылау тобына қарағанда көрсеткіштердің едәуір жоғарылауы анықталды, бұл рефлексивтік бағыттағы тапсырмалар мен жүйелі педагогикалық қолдаудың тиімді әсерін айғақтайды.

Сурет 3 – Кәсіби рефлексия дамуының динамикасын бақылау және эксперименттік топтарда салыстыру

Деректерді талдау студенттердегі кәсіби рефлексияны ілгерілетудің негізгі тетігі ретінде рефлексияға негізделген әдістерді – эссе, портфолио және кейс талдауды – айқындады. Бұл жұмыс түрлері өзіндік талдауды қалыптастырып, кәсіби тәжірибені сыни түсінуге мүмкіндік береді; педагогикалық қолдау ішкі мотивацияны күшейтіп, рефлексиялық дағдылардың дамуына қолайлы орта жасайды [14]. Ынтымақтастыққа негізделген ахуал (диалог, бірлескен талқылау, шешім іздеу) рефлексиялық ойлауды белсенді дамытады. Рефлексивті тәжірибелерді оқу бағдарламасына жүйелі енгізу сабақтастықты қамтамасыз етеді, алайда әдістемелік жетілдіру мен оқытушылар тарапынан тұрақты қолдау қажет [15]. Эксперимент нәтижелері мақсатты ұйымдастырылған педагогикалық жағдайлар кәсіби рефлексия деңгейін айтарлықтай арттыратынын және студенттердің кәсіби дамуына үлес қосатынын көрсетті.

Талдау қорытындылары кәсіби рефлексияны дамытуға шешуші әсер ететін үш шартты айқындады: оқу-кәсіби мотивацияның жоғары деңгейі; оқу үдерісінде рефлексивті әдістерді (эссе, портфолио, кейс талдау) жүйелі қолдану; және тұрақты педагогикалық қолдау. Осы факторлардың бірлескен ықпалы студенттердің өз тәжірибесін ұғынып, әрекеттерін сыни бағалап, оларды мақсатты түрде түзете алу қабілетін қалыптастырады.

Ұсынылған модельді білім беру процесінде енгізуді оқу бағдарламасының үш нұсқасының бірін пайдалана отырып ұйымдастыруға болады.

1. Модульдік нұсқа. Білім беру бағдарламасына негізгі пәндер мен тағылымдамалармен қатар жүретін аралық модуль ретінде 14 апталық рефлексивті блокты енгізу. Бұл модульге рефлексивті журнал жүргізу, эссе жазу, портфолио жасау және оқытушының міндетті түрде репетиторлығымен кейс-стадилерді талдау кіреді.

2. Тәртіптік нұсқа. Рефлексивті тапсырмаларды және онымен байланысты бағалау критерийлерін (портфолиолар мен рубрикалар) бір немесе бірнеше негізгі пәндерге енгізу, мұнда рефлексия үздіксіз және қорытынды бағалаулардың бөлігі ретінде күшейтіледі.

3. Тәжірибеге бағытталған нұсқа. Рефлексивті тәжірибелерді оқыту немесе білім беру тағылымдамасының құрылымына енгізу, міндетті түрде кейстерді талқылау және нәтижелерді портфолиоға жазу, рефлексивті талдау мен нақты кәсіби тапсырмалар арасында тікелей байланысты қамтамасыз ету.

Кәсіби рефлексияны ілгерілетуде психологиялық-педагогикалық жағдайлардың өзара байланысына сүйенетін жүйеқұраушы факторлар айрықша мәнге ие [1]. Ішкі мотивацияның жоғары деңгейі, мұғалімнің қолдауы және қолайлы білім беру ортасы біріге отырып, студенттердің рефлексиялық ойлауын айқын белсендіреді. Сонымен қатар, рефлексиялық тапсырмаларды жүйелі қолдану және тиісті тәжірибелерді білім беру бағдарламаларына мақсатты енгізу бұл дағдыларды дамыту мен бекітудің тұрақты негізін қалайды.

Сонымен, зерттеу нәтижелері кәсіби рефлексияның тиімді дамуы психологиялық және педагогикалық компоненттердің өзара ықпалына негізделген кешенді тәсіл жағдайында ғана іске асатыны жөніндегі гипотезаны қуаттайды. Аталған құрамдастардың үйлесімді біріктірілуі рефлексиялық дағдыларды қалыптастыру үдерісінің бірізділігі мен орнықтылығын қамтамасыз етіп, арнайы педагогика саласында болашақ мамандарды сапалы даярлаудың негізгі шарты болып табылады.

Алынған нәтижелер жалпы алғанда отандық және халықаралық зерттеулердегі тұжырымдармен үйлеседі. Мәселен, Е.А. Яковлева педагогикалық рефлексияны дамыту болашақ мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың қажетті алғышарты деп көрсетеді [2]. Өз кезегінде А.А. Бизяева рефлексияны «ойлайтын мұғалімнің» кәсіби дамуының негізгі элементі ретінде қарастырып, оның өз тәжірибесін сыни тұрғыдан түсініп, қазіргі педагогикалық міндеттерге сәйкес түрлендіру қабілетін қамтамасыз ететінін атап өтеді [3].

Шетелдік әдебиеттерде де осыған ұқсас тұжырымдар ұсынылады. Д. Шён рефлексияның іс-әрекет үстінде де, оны аяқтағаннан кейін де жүзеге асуы кәсіби қызметті терең түсінуге мүмкіндік беріп, кәсіби дамудың негізін қалайды деп көрсетеді [7]. Л. У. ДеБетанкур мен С. А. Нагроның еңбектерінде педагогика студенттерінің рефлексиялық дағдылары біртіндеп қалыптасатыны және білім беру ортасынан тұрақты, мақсатты қолдауды қажет ететіні айтылады [13].

Қорытынды түрде, бұл зерттеуде анықталған көзқарастар–мотивацияның жетекші рөлі, педагогикалық қолдаудың маңызы және рефлексивтік бағыттағы оқыту әдістерінің нәтижелілігі–бұрынғы еңбектердің қорытындыларымен үндеседі. Дегенмен, қазақстандық жоғары білім беру кеңістігінде олар өзгеше сипат алады. Технологиялық және аспаптық амалдарға (имитациялық модельдер, цифрлық платформалар) басымдық беретін көптеген шетелдік жұмыстардан айырмашылығы, отандық тәжірибеде негізгі басымдық педагогикалық және ұйымдастырушылық факторларға, сондай-ақ білім беру өзара әрекетінің мәдени ерекшеліктеріне беріледі.

Аталған ерекшеліктерді ескере отырып, Қазақстан ЖОО-лары жағдайында студенттердің кәсіби рефлексиясын қалыптастырудың ең пәрменді жолы – психологиялық және педагогикалық факторларды үйлестіру деген тұжырым жасалады. Бұл тәсіл алынған нәтижелердің отандық жоғары білім жүйесі үшін практикалық маңызын және өзектілігін күшейтеді.

Осы зерттеуде ұсынылған психологиялық-педагогикалық жағдайлар моделі арнайы педагогика студенттерінің кәсіби рефлексиясын кешенді дамытуға бағытталған. Модель үш өзара сабақтас құрамдастан тұрады: психологиялық, педагогикалық және ұйымдастырушылық блоктар. Әрқайсысы болашақ мамандарда рефлексивтік дағдыларды жүйелі әрі тұрақты қалыптастыруға ықпал ететін факторлар жиынтығын қамтиды.

Кесте 4. Кәсіби рефлексияны қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық жағдайларының педагогикалық моделінің құрамдас құрамы

Модель блогы	Негізгі шарттар	Күтілетін нәтиже
Психологиялық	Кәсіби қызметке мотивация; өзін-өзі тануды дамыту; рефлексивті ойлауды қалыптастыру	Студенттердің оқу және кәсіби іс-әрекетіне саналы түрде қарауы
Педагогикалық	Рефлексивті тапсырмаларды қолдану (эссе, портфолио, кейс-талдау); оқытушының қолдауы; ынтымақтастық атмосферасы	Сын тұрғысынан бағалау, өзін-өзі талдау және әрекеттерін түзету дағдыларын қалыптастыру
Ұйымдастырушылық	Рефлексивті практикаларды оқу бағдарламаларына енгізу; жүйелі әдістемелік сүйемелдеу	Білім беру үдерісінде кәсіби рефлексияның тұрақты дамуын қамтамасыз ету

Модель келесі салаларда практикалық қолдануды табады:

1. Кәсіби рефлексияны дамытуға бағытталған арнайы пәндер мен модульдердің білім беру бағдарламаларына интеграциялау.

2. Рефлексиялық оқыту әдістерін жүйелі қолдану – күнделік жүргізу, эссе жазу, портфолио құру, кейстерді талдау.

3. Мұғалімдер тьютор рөлінде педагогикалық қолдау көрсететін және студенттердің рефлексия процесін сүйемелдейтін тәлімгерлік жүйесін құру.

4. Ынтымақтастыққа, топтық талқылауға, тәжірибе алмасуға және кәсіби істерді бірлесіп талдауға ықпал ететін білім беру ортасын ұйымдастыру.

Эксперименттік тестілеу үлгінің тиімділігін көрсетті: ол қолданылған топта рефлексиясы жоғары оқушылардың үлес салмағының артуы, өзін-өзі талдауға деген ынтасының артуы, сыни тұрғыдан ойлауының жақсаруы байқалды.

Нәтижесінде жоғары білім беру жүйесіне үлгіні енгізу студенттердің кәсіби рефлексия деңгейін жоғарылатып қана қоймай, олардың әрі қарай кәсіби өсуіне дайындығын қалыптастырады.

Қорытынды

Зерттеу қазақстандық жоғары оқу орны жағдайында арнайы педагогика студенттерінде кәсіби рефлексияны дамыту психологиялық-педагогикалық факторларды жан-жақты қарастыруды қажет ететінін көрсетті. Осы негізде келесі жалпылама тұжырымдар тұжырымдалады.

Мотивация, өзін-өзі тану және рефлексиялық ойлау студенттерде оқу және кәсіптік іс-әрекетке саналы көзқарасты, өз іс-әрекетін сыни тұрғыдан бағалау және оның нәтижелерін болжай білу қабілетін қалыптастыратын негізгі психологиялық детерминанттар болып табылады.

Рефлексиялық дағдыларды дамытуды жеделдететін тиімді педагогикалық жағдайларға рефлексиялық тапсырмалар (эссе, портфолио, жағдайлық есептер), мұғалімнің қолдауы, оқу тобындағы ынтымақтастық ахуал жатады.

Білім беру процесінің ұйымдастырушылық аспектісі – рефлексиялық тәжірибелерді оқу жоспарларына біріктіру және оларды әдістемелік қамтамасыз ету – кәсіби рефлексияның тұрақты дамуы үшін жүйелі негіз жасайды.

Зерттеуде ұсынылған және сыналған психологиялық-педагогикалық жағдайлар моделі өзінің тиімділігін дәлелдеді: эксперименттік топта бақылау тобымен салыстырғанда кәсіби рефлексия деңгейінің жоғарырақ өсуі тіркелді.

Жұмыстың ғылыми жаңалығы мотивациялық, когнитивтік және педагогикалық-ұйымдастырушылық компоненттерді біріктіретін тұтас модельді теориялық негіздеу мен эмпирикалық тексеруден тұрады, ал мұндай интеграция бұрын отандық зерттеулерде нашар көрсетілді.

Зерттеудің тәжірибелік құндылығы арнайы білім беруде болашақ мамандарды дайындау сапасын арттыру мақсатында ұсынылған модельді Қазақстанның университет бағдарламаларына енгізу мүмкіндігінде.

Осылайша, нәтижелер Қазақстанның жоғары педагогикалық білімін одан әрі жетілдіруге негіз болатын психологиялық-педагогикалық жағдайлардың үйлестірілген әрекетіне негізделген студенттердің кәсіби рефлексиясын дамытуға кешенді көзқарастың қажеттілігін растады.

Дегенмен, бұл зерттеудің ауқымы нәтижелердің қолданылуын шектейді: эмпирикалық деректер тек екі университеттен жиналды және бірыңғай аймақтық академиялық кеңістіктің ерекшеліктерін көрсетуі мүмкін. Сондықтан, модельдің тиімділігін Қазақстанның басқа аймақтарындағы университеттерде, әртүрлі білім беру бағдарламалары бойынша және үлкенірек үлгі бойынша қайта қарастырған жөн болар еді.

Болашақта модельді көп орталықты форматта (бірнеше аймақтар мен университеттерді қамтитын) және бойлық зерттеуде сынақтан өткізу оның тұрақтылығы мен әртүрлі жағдайларда қолданылуын дәлірек бағалауға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТ

[1] Халықова Г.З. Рефлексия: ұғымы, мазмұны және педагогикалық үдерістегі рөлі // Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. Педагогика ғылымдары сериясы. – 2020. – №1(65).

[2] Яковлева Е.А. Развитие педагогической рефлексии будущих преподавателей колледжа в процессе профессиональной подготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Уфа: Башкир. гос. пед. ун-т, 2005. – 22 с.

[3] Бизяева А.А. Психология думающего учителя: педагогическая рефлексия. – Ярославль: ЯрГУ, 2004. – 243 с.

[4] Рожков М.И., Вульф Б.З. Педагогическая рефлексия. – М.: Педагогика, 1993. – 176 с.

[5] Седанкина Т.Е. Развитие способности будущих офицеров к профессиональной рефлексии в процессе психолого-педагогической подготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Воронеж, 2009. – 23 с.

[6] Двоглазова М.Ю. Структура личностной рефлексии студентов: автореф. дис. ... канд. психол. наук. – Ярославль, 2012. – 27 с.

[7] Schön D.A. The Reflective Practitioner. – New York: Basic Books, 1983. – 374 p.

[8] DeBettencourt L.U., Nagro S.A. Tracking special education teacher candidates' reflective practices over time // Remedial and Special Education. –

2019. – Vol. 40(5). – P. 277–288. DOI: <https://doi.org/10.1177/074193251876257>.

[9] Бехоева А.А. Развитие профессионально-педагогической рефлексии у студентов университета – будущих учителей: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Владикавказ, 2016. – 26 с.

[10] Бережнова О.В. Рефлексивная деятельность как педагогическое условие саморазвития студентов вуза: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Ярославль, 2006. – 25 с.

[11] Сайгушев Н.Я., Тураев Р.Р., Веденева О.А. Рефлексивно-педагогическое управление учебно-познавательной деятельностью студентов. – М.: Академия, 2012. – 184 с.

[12] Tutticci N., Coyer F., Lewis P.A., Ryan M. Student facilitation of simulation debrief: Measuring reflective thinking and self-efficacy // *Collegian*. – 2017. – Vol. 24(6). – P. 563–571. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.colegn.2016.10.004>

[13] Орынбаева У.К., Жайтапова А.А. Рефлексивный дневник как средство формирования рефлексивной компетенции будущего учителя иностранного языка // *Известия КазУМОиМЯ им. Абылай хана. Сер.: Педагогические науки*. – 2022. – Т. 66, № 3. – DOI: <https://doi.org/10.48371/PEDS.2022.66.3.001>.

[14] Jones A., Cobb K., England G. A scoping review on the use of reflection and reflective portfolio learning in veterinary education // *Veterinary Record Open*. – 2024. – Vol. 11(1): e279. – DOI: <https://doi.org/10.1002/vro2.79>.

[15] Zhang P., Tur G. A Systematic Review of e-Portfolio Use During the Pandemic: Inspiration for Post-COVID-19 Practices // *Open Praxis*. – 2024. – Vol. 16(3). – P. 429–444. – DOI: <https://doi.org/10.55982/openpraxis.16.3.656>.

REFERENCES

[1] Khalykova G.Z. Refleksiya: úgymy, mazmūny jáne pedagogikalyq úderistegi rôli (Reflection: concept, content and role in the pedagogical process) // *Abai atyndagy QazUPU-dyń Khabarshysy. Pedagogika gylymdary seriyasy*. – 2020. – No. 1(65). [in Kaz]

[2] Yakovleva E.A. Razvitie pedagogicheskoy refleksii budushchikh prepodavateley kolledzha v protsesse professional'noy podgotovki (Developing pedagogical reflection of future college teachers during professional training): Author's abstract of PhD thesis. – Ufa: Bashkir State Pedagogical University, 2005. – 22 p. [in Rus]

[3] Bizyaeva A.A. Psikhologiya dumayushchego uchitelya: pedagogicheskaya refleksiya (Psychology of the thinking teacher: pedagogical reflection). – Yaroslavl: YarGU, 2004. – 243 p. [in Rus]

[4] Rozhkov M.I., Vulfov B.Z. Pedagogicheskaya refleksiya (Pedagogical reflection). – Moscow: Pedagogika, 1993. – 176 p. [in Rus]

[5] Sedankina T.E. Razvitie sposobnosti budushchikh ofitserov k professional'noy refleksii... (Developing future officers' ability for professional reflection): Author's abstract of PhD thesis. – Voronezh, 2009. – 23 p. [in Rus]

[6] Dvoeglazova M. Yu. Struktura lichnostnoy refleksii studentov (Structure of students' personal reflection): Author's abstract of PhD thesis. – Yaroslavl, 2012. – 27 p. [in Rus]

[7] Schön D.A. The Reflective Practitioner. – New York: Basic Books, 1983. – 374 p.

[8] DeBettencourt L.U., Nagro S.A. Tracking special education teacher candidates' reflective practices over time // Remedial and Special Education. – 2019. – 40(5). – pp. 277–288.

[9] Bekhoeva A.A. Razvitie professional'no-pedagogicheskoy refleksii u studentov universiteta – budushchikh uchiteley (Developing professional-pedagogical reflection in university students – future teachers): Author's abstract of PhD thesis. – Vladikavkaz, 2016. – 26 p. [in Rus]

[10] Berezhnova O.V. Refleksivnaya deyatelnost' kak pedagogicheskoe uslovie samorazvitiya studentov vuza (Reflective activity as a pedagogical condition for students' self-development): Author's abstract of PhD thesis. – Yaroslavl, 2006. – 25 p. [in Rus]

[11] Saygushev N.Ya., Turaev R.R., Vedeneyeva O.A. Refleksivno-pedagogicheskoe upravlenie uchebno-poznavatel'noy deyatelnost'yu studentov (Reflective-pedagogical management of students' learning activity). – Moscow: Akademiya, 2012. – 184 p. [in Rus]

[12] Tutticci N., Coyer F., Lewis P.A., Ryan M. Student facilitation of simulation debrief: Measuring reflective thinking and self-efficacy // Collegian. – 2017. – 24(6). – pp. 563–571. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.colegn.2016.10.004>.

[13] Orynbayeva U.K., Zhaytapova A.A. Refleksivnyy dnevnik kak sredstvo formirovaniya refleksivnoy kompetentsii budushchego uchitelya inostrannogo yazyka (Reflective diary as a means to develop FL teachers' reflective competence) // Izvestiya KazUMOiMYa im. Abilay khana. Ser.: Pedagogicheskie nauki. – 2022. – Vol. 66, No. 3. [in Rus]

[14] Jones A., Cobb K., England G. A scoping review on the use of reflection and reflective portfolio learning in veterinary education // Veterinary Record Open. – 2024. – Vol. 11(1): e279. – DOI: <https://doi.org/10.1002/vro2.79>.

[15] Zhang P., Tur G. A Systematic Review of e-Portfolio Use During the Pandemic: Inspiration for Post-COVID-19 Practices // Open Praxis. – 2024. – Vol. 16(3). – P. 429–444. – DOI: <https://doi.org/10.55982/openpraxis.16.3.656>.

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ,
СПОСОБСТВУЮЩИЕ РАЗВИТИЮ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ
РЕФЛЕКСИИ СТУДЕНТОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ
ПРОЦЕССЕ ВУЗА**

*Молдагалиева М.С.¹, Жиенбаева Н.Б.²,
Махамбетова А.Б.³, Бахтиярова С.Ж.⁴

^{1,2}Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
Алматы, Казахстан

³Египетский университет исламской культуры Нур-Мубарака,
Алматы, Казахстан

⁴Западно-Казахстанский университет имени М. Утемисова,
Уральск, Казахстан

Аннотация. Система высшего образования Казахстана нацелена на подготовку специалистов с высокой профессиональной компетентностью, способных к саморазвитию и критическому осмыслению собственного опыта. В этом контексте развитие у студентов профессиональной рефлексии – самоанализа, прогнозирования результатов и разработки стратегий профессионального совершенствования – является актуальным звеном, повышающим качество подготовки специалистов. Цель исследования – теоретическое обоснование и эмпирическая апробация педагогической модели психолого-педагогических условий, способствующих формированию профессиональной рефлексии у студентов специального педагогического направления в казахстанских вузах. В работе проанализированы отечественные и зарубежные концепции; выявлены основные психологические факторы (академическая и профессиональная мотивация, самопознание, рефлексивное мышление); выявлены педагогические условия (рефлексивные задания – дневник, эссе, портфолио, кейс-анализ; поддержка учителя; климат сотрудничества) и организационные меры (систематическое внедрение рефлексивных практик в учебные программы). 2024–2025 гг. Результаты педагогического эксперимента, проведенного с контрольной и экспериментальной группами в течение рассматриваемого периода, показали, что комплексная реализация данных условий значительно повысила уровень профессиональной рефлексии (t-критерий Стьюдента), а связь между мотивацией и рефлексией была четко положительной (корреляционный анализ). Научная новизна заключается в представлении целостной модели, объединяющей мотивационный, когнитивный и организационно-педагогический компоненты; практическая значимость заключается в возможности повышения качества подготовки специалистов специальной педагогики путем внедрения модели в образовательные программы вузов

Казахстана. Модель подтверждает эффективность комплексного подхода к развитию профессиональной рефлексии. Реализация длилась 14 недель; выборка включала студентов 2–4 курсов ($n=120$), измерения проводились в формате pre/post survey. Диагностика использовала рефлексивные карты, шкалы самооценки и рубрики портфолио; обработка данных проводилась в программе SPSS (исследовательский/выводной анализ, критерий Пирсона t , $p<0,01$). Ограничения: единый региональный контекст, временной горизонт; В будущем планируется проведение лонгитюдной валидации. Качественные отзывы участников подтвердили практическую ценность модели. Также были описаны институциональные механизмы её реализации.

Ключевые слова: компетентность, мотивация, саморазвитие, самоанализ, самосовершенствование, педагогический эксперимент, образовательные программы, профессиональная рефлексия

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS THAT PROMOTE THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' PROFESSIONAL REFLECTION IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF THE UNIVERSITY

*Moldagalieva M.S.¹, Zhienbaeva N.B.²,

Makhambetova A.B.³, Bakhtiyarova S.Zh.⁴

*^{1,2}Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

³Nur-Mubarak Egyptian University of Islamic Culture,
Almaty, Kazakhstan

⁴M. Utemisov West Kazakhstan University, Uralsk, Kazakhstan

Abstract. The higher education system of Kazakhstan is aimed at training specialists with high professional competence, capable of self-development and critical understanding of their own experience. In this context, the development of professional reflection in students – self-analysis, prediction of results and development of strategies for professional improvement – is a relevant link in improving the quality of specialist training. The objective of the study is to theoretically substantiate and empirically test a pedagogical model of psychological and pedagogical conditions conducive to the formation of professional reflection in students of the special pedagogical direction in Kazakhstani universities. The work analyzes domestic and international concepts; identifies the main psychological factors (academic and professional motivation, self-knowledge, reflective thinking); pedagogical conditions (reflective tasks – diary, essay, portfolio, case analysis; teacher support; a climate of collaboration) and organizational measures (systematic implementation of reflective practices in curricula) are identified. 2024–2025 The results of the pedagogical experiment conducted with the control and experimental groups during the period under review

showed that the comprehensive implementation of these conditions significantly increased the level of professional reflection (Student's t-test), and the relationship between motivation and reflection was clearly positive (correlation analysis). The scientific novelty lies in the presentation of a holistic model that combines motivational, cognitive, and organizational-pedagogical components; the practical significance lies in the possibility of improving the quality of training special education specialists by introducing the model into the educational programs of universities in Kazakhstan. The model confirms the effectiveness of an integrated approach to developing professional reflection. The implementation lasted 14 weeks; the sample included 2nd-4th-year students (n=120), measurements were conducted in the pre/post survey format. Diagnostics used reflection cards, self-assessment scales, and portfolio rubrics; data processing was carried out in SPSS (exploratory/inferential analysis, Pearson r criterion, $p < 0.01$). Limitations: single regional context, time horizon; Longitudinal validation is planned for the future. Qualitative feedback from participants confirmed the practical value of the model. Institutional mechanisms for its implementation were also described.

Keywords: competence, motivation, self-development, self-analysis, self-improvement, pedagogical experiment, educational programs, professional reflection

Мақала түсті / Статья поступила / Received: 24.09.2025.

Жариялауға қабылданды / Принята к публикации / Accepted: 26.03.2026.

Авторлар туралы мәлімет:

Молдагалиева Мулдир Самиголлиевна – PhD докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы; e-mail: muldir_84kz@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-2820-7989>

Жиенбаева Надежда Бисеновна – психология ғылымдарының докторы, профессор, Арнайы педагогика кафедрасы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы; e-mail: zh_nadejda@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-1868-2743>

Махамбетова Алия Бердехановна – PhD, қауымдастырылған профессор, «Жалпы білім беру пәндері» кафедрасы, Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы; e-mail: mahambetova-aliya@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0001-1236-7163>

Бахтиярова Саягул Жаксыбаевна – PhD, «Бастапқы әскери дайындық және дене шынықтыру мұғалімдерін даярлау» білім беру бағдарламасының жетекшісі, М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті, Орал, Қазақстан Республикасы; e-mail: sayagul.bakhtiyarova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-4713-9021>

Информация об авторах:

Молдагалиева Мулдыр Самиголлиевна – PhD докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Республика Казахстан; e-mail: muldir_84kz@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-2820-7989>

Жиенбаева Надежда Бисеновна – доктор психологических наук, профессор, кафедра специальной педагогики, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Республика Казахстан; e-mail: zh_nadejda@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-1868-2743>

Махамбетова Алия Бердехановна – PhD, доцент, кафедра «Общеобразовательные дисциплины», Университет исламской культуры Нур-Мубарак, Алматы, Республика Казахстан; e-mail: mahambetova-aliya@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0001-1236-7163>

Бахтиярова Саягул Жаксыбаевна – PhD, руководитель образовательной программы «Начальная военная подготовка и подготовка учителей физической культуры», Западно-Казахстанский университет им. М. Утемисова, Орал, Республика Казахстан; e-mail: sayagul.bakhtiyarova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-4713-9021>

Information about authors:

Moldagalieva Muldyr Samigolliyevna – PhD student, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Republic of Kazakhstan; e-mail: muldir_84kz@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-2820-7989>

Zhiyenbayeva Nadezhda Bisenovna – Doctor of Psychological Sciences, Professor, Department of Special Pedagogy, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Republic of Kazakhstan; e-mail: zh_nadejda@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-1868-2743>

Makhambetova Aliya Berdekhanovna – PhD, Associate Professor, Department of General Education Disciplines, Nur-Mubarak Egyptian University of Islamic Culture, Almaty, Republic of Kazakhstan; e-mail: mahambetova-aliya@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0001-1236-7163>

Bakhtiyarova Sayagul Zhaksybayevna – PhD, Head of the Educational Program “Initial Military Training and Physical Education Teacher Training,” M. Utemisov West Kazakhstan University, Uralsk, Republic of Kazakhstan; e-mail: sayagul.bakhtiyarova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-4713-9021>